

Секція 1

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Андрій ЛАЗАРУК

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, Україна.*

АКСІОПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВЧИНКУ САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

*Де скрізь кипить свята робота
Й взаємне щире прийняття,
Там вищий ценз має турбота
Про цілі й цінності життя [8, с. 5].*

Сучасні тенденції розвитку вищої школи свідчать про посилення уваги до аксіогенезу людини на етапі її освітньо-професійної підготовки. Важливою складовою аксіогенезу майбутніх фахівців на цьому етапі постає професійне самовизначення, яке охоплює активний та свідомий пошук свого місця у світі, вироблення індивідуально-ціннісного ставлення до професійної діяльності, здійснення професійного самовизначення і рефлексію усвідомленості власного професійного вибору. Визначальним для професійного самовизначення є студентський період, коли відбувається входження в професійну діяльність, набуття професійно важливих знань і вмінь, оволодіння основами професії, а його ефективність залежить від внутрішнього перетворення особистістю свого внутрішнього світу, що формовиявляється у вчинку самовизначення. Відтак, вивчення аксіопсихологічних детермінант вчинку професійного самовизначення майбутніх психологів є актуальним і значущим.

Аналіз науково-психологічної літератури показує, що різні аспекти професійного самовизначення, у т.ч. його ціннісний вимір, майбутніх психологів розглядали такі вчені, як Т. Антоненко [1], Є. Кучеренко [3], Г. Радчук [5] та ін. Вчинок як спосіб особистісного існування людини у світі розглядали З. Карпенко [2], П. М'ясоїд [4], В. Роменець [6], В. Татенко [7], Анатолій

В. Фурман [9] та ін. Проте дослідження аксіопсихологічних детермінант вчинку професійного самовизначення майбутніх психологів не проводилося.

Мета статті – обґрунтувати аксіопсихологічні детермінанти вчинку професійного самовизначення майбутніх психологів.

Студентський вік є одним із найважливіших періодів аксіогенезу людини, охоплюючи інтенсивне формування складових ціннісно-сміслової сфери, які істотно впливають на їхній подальший професійний та життєвий шлях. На етапі зрілої юності, із виникненням нової соціальної ситуації розвитку й реалізацією власних життєвих планів, студенти переходять від пізнання світу до його перетворення та, усвідомлюючи особисту відповідальність за зроблений професійний вибір, активно самоутверджуються у професійній діяльності. Оскільки професійне самовизначення відбувається із урахуванням життєвих цінностей людини, перспективним є трактування цього феномену з позицій аксіопсихологічного підходу З. Карпенко [2].

Важливою для вивчення проблеми професійного самовизначення особи є концепція професійного аксіогенезу Г. Радчук – безперервного цілісного процесу «ціннісно-сміслового розвитку суб'єкта діяльності, який починається з моменту вибору професії, триває протягом усього професійного життя і завершується, коли особистість припиняє свою професійну діяльність» [5, с. 4]. Провідну роль в цьому процесі надається самовизначенню, успішність якого визначається не так персоналізацією (ототожненням себе з певною професійною роллю), як персоніфікацією («ідентифікації себе з професією на основі вироблення індивідуального способу існування у ній та водночас відкриття та збагачення свого «Я» через можливості професійної діяльності» [5, с. 140].

Зауважимо, що найбільш повно розкриває сутність, форми й механізми самовизначення трактування його в руслі концепції вчинку, розкрити у працях А. Роменця, З. Карпенко, В. Татенка, Анатолія В. Фурмана.

Зокрема, автор оригінальної концепції вчинку А. Роменець стверджував, що здійснення вчинку починається із зовнішньої стосовно особи ситуації (яка є тією ж ситуацією, продовженою в ідеальному плані), продовжується в мотивації

(утвердженні в катарсисі, де досягається очищення від амбівалентності мотивацій), переходить у вчинкову дію (власне вчинковий, діяльнісний акт) і завершується у післядії, зміст якої полягає в рефлексивному усвідомленні свого вчинку та його наслідків як для себе, так і для інших; на цьому етапі «підсумок зробленого стає основою нових кроків уперед» [6, с. 35].

Важливим в аспекті нашого дослідження є співвіднесення З. Карпенко [2] зазначених ланок вчинку з етапами розвитку ціннісно-сміслової сфери людини, зокрема, ситуацію – із сферою дії моносуб'єкта, мотивацію – із сферою діяльності полісуб'єкта, який обмірковує моральний сенс вчинків, вчинкову дію – із позицією метасуб'єкта, який на основі творення встановлює рівновагу між собою і людством, післядію – із вищим судом совісті (абсолютного суб'єкта), внаслідок чого здійснюється рефлексивне осмислення наслідків здійсненого учинку для себе і соціуму.

Анатолій В. Фурман, аналізуючи вчинок в контексті життєвого шляху, визначає його як найдосконаліший спосіб особистісного існування людини у світі. Він стверджує, що «позитивна соціальна подія-вчинок охоплює як ситуацію, мотивацію, так і дію та післядію, дає змогу людині отримати бажані свободи і незалежність у вітакультурному просторі-часі» [9, с. 158]. На його думку, життєвий покликання до вчинення допомагає людині знайти форми індивідуалізованого вираження своїх переживань, думок, прагнень. Саме у вчинку виявляються найістотніші сили людини, «заземляючи» й конкретизуючи її практико зорієнтовані прагнення й життєві цілі.

В. Татенко, розуміючи самовизначення як вчинок вибору мотивів, стверджує, що «самовизначитись – означає відповісти собі на запитання «Хто я є?», «Що я хочу?», «Що я можу?» і практично пересвідчитись у правильності цих відповідей» [7, с. 43]. На його думку, самовизначення передбачає самопізнання своїх загальнолюдських, особливих та індивідуальних властивостей, якостей, з'ясування глибинних потягів і спрямувань своєї душі, оцінку своїх здатностей і здібностей, а «вчинок самовизначення має мету дійти до визначення себе як

істоти, що приречена на вчинок істини, краси і добра, на вчинок любові, що тяжіє вчиняти, що не може не вчиняти, якщо вона людина» [7, с. 44].

Аналіз наукової літератури показує, що професійне самовизначення вперше виявляється у старшому шкільному і продовжується в студентському віці, відображаючи міру особистісної зрілості й зростання суб'єктних сил людини [3]. Проте на першому етапі самовизначення не виходить за межі ситуаційного рівня, тоді як у студентському – переходить на мотиваційний [6]. При цьому важливо, щоб студент, осмисливши вибір професії, здійснений у старшому шкільному віці самостійно чи під впливом зовнішніх чинників, співставивши його із власними й соціальними вартостями, оцінивши наявність відповідних умов для професійного саморозвитку, зробив висновок про обґрунтованість і доцільність власного професійного вибору [7]. У випадку позитивного рішення людина, здійснивши відповідний учинковий акт й відрефлексувавши його, стає суб'єктом самотворення, конструюючи власну життєдіяльність у напрямку оволодіння обраною професією [1].

Констатуємо, що хоча вчинок й актуалізує рушійні сили саморозвитку людини, починаючи від її неусвідомлюваних інстинктів і завершуючи чітко усвідомленими мотивами самовизначення, саморозвитку і самотворення, проте не будь-яке самовизначення, навіть здійснене, реалізоване й осмислене, є вчинком. Важливо, що вчинок самовизначення майбутніх психологів має ґрунтуватися на відповідних гуманістичних вартостях, відбуватися у відповідній ситуації освітньо-професійної підготовки у закладі освіти, існувати в свідомості суб'єкта як внутрішній мотив, спонукання до професійної діяльності, виявляти себе у формі зовнішньої дії (усвідомленому виборі професії) і осмислюватися через рефлексивні механізми, що об'єктивують його правильність, моральність чи обґрунтованість. Виходячи із установленого З. Карпенко взаємозв'язку між компонентами вчинку та стадіями аксіогенезу людини, вчинкову ситуацію визначаємо як період оволодіння студентами когнітивними цінностями, мотивацію – із оволодінням соціальними цінностями, зокрема цінністю любові до людей як передумовою професійного вибору, вчинкову дію – з системою

індивідуальних цінностей, зокрема цінністю творення як сенсу професійної діяльності, а післядію – із моральними цінностями, коли відбувається осмислення власної діяльності як суспільно значущого блага.

Зауважимо, що, незважаючи на визначене багатьма ученими спонтанне й вільне розгортання ціннісних орієнтацій особи, здійснення вчинку самовизначення майбутніми психологами має відбуватися через активну й напружену роботу над собою. Суть її полягає в аналізі ситуації, переосмисленні досвіду, виробленні власних позицій і переконань, прийнятті відповідного рішення та подальше постійне його переосмислення з урахуванням нових обставин, мотивів та рефлексій. З цієї позиції адекватним видається твердження В. Татенка, що «справжній вчинок не обирається і не наслідуються, а твориться людиною самостійно на основі її життєвого досвіду, його переживання і узагальнення у формі життєвих цінностей, смислів, переконань, поведінкових диспозицій тощо» [7, с. 45-46]. При цьому людина усвідомлює себе причиною і вільним виконавцем своїх учинків і готова відповідати за вчинене перед власним сумлінням й іншими людьми. Важливо, що вчинок самовизначення не завершується одномоментно і є постійним актом активності суб'єкта, що має внутрішню причину (спонтанність чи осмисленість), авторство, зовнішню реалізацію, творчо-перетворюючу природу і здатний перетворити, змінити й одухотворити як його самого, так і оточуючий світ.

Отже, вчинок самовизначення майбутніх психологів, ґрунтуючись на відповідних гуманістичних вартостях, відбувається у ситуації освітньо-професійної підготовки, існує у їх свідомості як внутрішній мотив, виявляється у формі зовнішньої дії (усвідомленому виборі професії) і осмислюється через рефлексивні механізми, що об'єктивують його правильність, моральність та обґрунтованість. Вчинкову ситуацію пов'язано із оволодінням студентами когнітивними цінностями, мотивацію – з етапом засвоєння соціальних вартостей, зокрема пізнанням цінності любові до людей, вчинкову дію – із системою індивідуальних цінностей, зокрема цінністю творення як сенсу професійної діяльності, а післядію – із моральними цінностями, внаслідок чого відбувається

осмислення власної професійної діяльності як суспільно значущого блага. Доведено, що здійснення вчинку самовизначення майбутніми психологами має відбуватися через активну й напружену роботу над собою, наслідком чого стане перетворення, зміна й одухотворення як себе самого, так і оточуючого світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко Т.Л. Становлення ціннісно-сміслової сфери особистості майбутнього фахівця : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2018. 412 с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання : науково-методичний посібник. Київ : ІЗМН, 2008. 204 с.
3. Карпенко З. Аксіологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. 7 с.
4. Карпенко З. Аксіометрика вчинку : модус самотворення. *Психологія і суспільство*. 2016. №2. С. 90-97.
5. Кучеренко Є.В. Розвиток професійного самовизначення майбутніх психологів : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2011. 254 с.
6. Психологія вчинку : шляхами творчості В.А. Роменця : зб. ст. / упоряд. П. А. М'ясоїд ; відп. ред. А. В. Фурман. Київ : Либідь, 2012. 296 с.
7. Психологія професійного самовизначення особистості : монографія / М.С. Корольчук, Ю.В. Дроздова, В.М. Корольчук, В.І. Осьодло, А.М. Сипливий ; за заг. ред. М.С. Корольчука. Київ : КНТЕУ, 2018. 280 с.
8. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 380 с.
9. Рибалка В.В. Психологія професійного самовизначення. Київ : Деміург, 2004. 224 с.
10. Роменець В.А. Вчинок і постання канонічної психології. *Людина. Суб'єкт. Вчинок. Філософсько-психологічні студії* / за ред. В.О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 11–36.
11. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу : соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.

12. Фурман А.В. Психея. *Психологія і суспільство*. 2021. № 2. С. 5.

13. Фурман О., Фурман А., Дикий Я. Вчинок і подія як соціємна організованість життєвого шляху особистості. *Психологія і суспільство*. 2021. №2. С. 143-168.

Галина РАДЧУК

доктор психологічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, Україна

ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ЯК ЦІННІСНИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сучасний етап розвитку вищої професійної освіти у нашій країні може справедливо характеризуватись як етап реформування освіти на засадах гуманітарної парадигми, в якій освіта розглядається як духовно-практична діяльність її безпосередніх учасників, їх спільне проживання «тут-і-тепер». Відтак, діалектика освіти ґрунтується не на якомусь закінченому знанні особистості, а на тій відкритості для розвитку, що проявляється в її думках та діяльності, у ціннісно-смысловому осягненні змісту освіти.

Водночас аналіз освітнього процесу закладів вищої освіти показує, що студент, як і раніше, оволодіває лише пізнавально-інформаційним аспектом своєї майбутньої професійної діяльності. Ми вважаємо, що вся складність проблеми у тому, що орієнтація на особистість не може бути забезпечена лише певними логіко-структурними перетвореннями у змісті освіти. Трансформація освіти пов'язана не лише з перетворенням об'єкта (матеріалу), а й суб'єкта, який з ним працює. Становлення особистості майбутнього фахівця у процесі вищої професійної освіти передбачає цілісне перетворення освітнього процесу: не лише зміну змісту та структури освітнього матеріалу, але й створення ситуацій професійно-особистісного самовизначення студентів з метою актуалізації смислових переживань та суб'єктного потенціалу загалом. Відтак, перехід від когнітивної до гуманітарної парадигми забезпечує освіті нову якість, визначаючи